

РОЗДІЛ 3. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

СПРЯМОВАНІСТЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

ORIENTATION OF SCIENTIFIC RESEARCH ON THE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS' MANAGEMENT THEORY IN UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

У статті здійснено аналіз тематик і змісту наукової літератури початку ХХІ століття крізь призму висвітлення питань теорії управління закладами вищої освіти в Україні (понятійно-термінологічний апарат, обґрунтування правил, умов, концепцій, функцій, законів та закономірностей, принципів і підходів тощо). Основна увага зосереджується на системі управління закладами вищої освіти в Україні в його методологічному, понятійному, змістовному висвітленні. Виявлена основна спрямованість публікацій, проаналізовано найбільш значущі праці з даної проблеми, з'ясовано коло найбільш уживаних понять у науковій літературі із предмета дослідження, визначено якісний склад науковців і характерні риси цього періоду. Розглянуті видання характеризуються такими особливостями: активізацією наукових досліджень, що відображають демократизацію управління освітніми закладами, інноваційний характер управління закладами вищої освіти, вивчення передового закордонного досвіду управління освітою, упровадження маркетингу, стратегічного управління, застосування стандартів ISO у закладах вищої освіти та формування управлінського понятійного апарату. Визначено чинники, які зумовлюють зародження теоретичних засад управління освітніми закладами та впливають на їх розвиток. Аналіз спрямованості пошуків українських учених початку ХХІ століття передбачав багатогранний, усебічний огляд предмета дослідження, тобто певну структуру масиву джерел із проблеми розвитку теорії управління закладами вищої освіти.

У статті авторка спирається на комплекс традиційних методів дослідження, як-от: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація отриманих фактів. На першому етапі здійснено наукометричний аналіз семантичного спектра назв наукових праць із висвітлення в них проблем теорії управління закладами вищої освіти; на другому – проаналізовано спрямованість цих досліджень.

Ключові слова: теорія управління, заклади вищої освіти, спрямованість наукових досліджень, розвиток теорії управління, теоретико-методологічні засади управління закладами вищої освіти, чинники розвитку теорії управління ЗВО.

The article analyzes the topics and content of the scientific literature of the beginning of the 21st century through the prism of covering the issues of the higher education institutions' management theory in Ukraine (conceptual terminology apparatus, justification of rules, conditions, concepts, functions, laws and regularities, principles and approaches, etc.). The main focus is on the management system of higher education institutions in Ukraine in its methodological, conceptual and meaningful coverage. The basic orientation of publications has been revealed, the most significant works on this problem have been analyzed, the circle of the most used concepts in the scientific literature in the subject of research has been clarified, the circle of scientists and characteristic features of this period have been defined. The considered editions are characterized by activation of scientific researches that reflect democratization of education institutions' management, innovative character of higher education institutions' management, studying of advanced foreign experience of education management, introduction of marketing, strategic management, application of ISO standards in higher education institutions and formation of anagement conceptual apparatus.

The factors that give rise to the theoretical foundations of the education institutions' management and which influence its development have been identified.

The analysis of the Ukrainian scientists' searches orientation at the beginning of the 21st century provided for a multifaceted, comprehensive review of the research subject, that is, a certain structuring of the sources array on the problem of the higher education institutions' management theory.

In the article the author relies on the set of traditional research methods, such as: analysis, synthesis, generalization and systematization of the obtained facts. In the first stage, a scientometric analysis of the semantic spectrum of scientific works titles on covering their problems with the higher education institutions' management theory on the problem has been carried out; on the second, the focus of these studies has been analyzed.

Key words: management theory, higher education institutions, research orientation, management theory development, theoretical and methodological principles of higher education institutions' management, factors of higher education institutions' management theory development.

УДК 371.1.07

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-3-27>

Васиньова Н.С.,

канд. пед. наук,

старший викладач кафедри

публічної служби та управління

навчальними й соціальними закладами

Луганського національного університету

імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми в загальному вигляді. Жодна наука не може розвиватися без критичної асиміляції минулого, без оцінки й систематичного перегляду накопиченої системи знань [3, с. 5]. Зараз відбувається процес формування цілісної теорії управління, тому

актуальним завданням є перегляд усталених уявлень, змісту, структури, головних чинників розвитку теорії управління закладами вищої освіти початку ХХІ ст., узагальнення особливостей її розвитку в певний історичний період, пошук нових концепцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблему теорії управління закладами вищої освіти вивчають науковці М. Артюхіна, П. Анісімов, О. Бажановська, М. Баран, Т. Боголіб, Р. Вернидуб, Л. Даниленко, Т. Єльнікова, О. Кириченко, О. Кравченко, О. Мармаза, Я. Малихіна, Є. Хриков та ін., які зробили значний внесок у дослідження окремих питань розвитку теорії управління закладами освіти та наукові напрацювання яких вплинули на зародження теоретико-методологічних засад управління закладами вищої освіти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак педагогічних досліджень, які б відбивали особливості уявлень фахівців початку ХХ ст. про головні завдання, сутність управління закладами вищої освіти й управлінської діяльності керівників, ще не було. Отже, розробка проблеми розвитку теорії управління ЗВО на початку ХХІ ст. перебуває на початковій стадії.

Мета статті – вивчення спрямованості досліджень і визначення внеску вчених у розвиток теорії управління закладами вищої освіти на етапі, який безпосередньо передував сьгоднішньому її стану. Що є, на нашу думку, однією з необхідних умов об'єктивної оцінки масштабів і значення досягнень учених із предмета дослідження цього періоду.

Загалом, на розвиток педагогічної науки значно впливає активізація якісних наукових досліджень, на розвиток теорії управління – дослідження із цього напрямку. Ми вважаємо, що вирішення зазначених завдань насамперед має бути відображено у спрямованості наукових досліджень у галузі управління освітою.

Виклад основного матеріалу. Вибірку наукової продукції було сформовано окремо за кожним видом досліджуваних джерел: книги (підручники) та монографії, публікації (наукові статті), кандидатські та докторські дисертації із проблеми управління освітніми закладами, зокрема закладами вищої освіти початку ХХІ ст. Сукупність аналізованої джерелознавчої бази цього періоду представлено на рис. 1.

Аналіз тематик докторських і кандидатських дисертаційних робіт (приблизно 95 наукових праць), захищених в Україні за спеціальністю 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою», показав, що моніторингу якості присвячено 2 док-

торські, 2 кандидатські дисертації; управлінню інноваціями в освіті – 2 докторські та 2 кандидатські роботи; управлінню якістю – 1 докторська, 5 кандидатських дисертацій; інформатизацію управління висвітлено у 2 докторських та 1 кандидатській роботах; управлінню розвитком педагогічних кадрів – 3 докторські роботи та 13 кандидатських дисертацій; підготовці менеджерів освіти, управлінню професійним розвитком (підвищенням кваліфікації) присвячено 6 докторських, 10 кандидатських дисертацій.

Систему розвитку організаційної культури керівника висвітлено в 1 докторській дисертації; управління документообігом у закладах освіти – в 1 кандидатській дисертації; упровадження маркетингу в управління освітою – у 2 докторських роботах; управління правовою освітою – в 1 кандидатській роботі; аналіз світового досвіду – у 2 докторських дисертаціях; упровадження державних стандартів – в 1 кандидатській роботі; технології перевірок (експертизи) навчальних закладів – у 2 докторських та 1 кандидатській; громадсько-державне управління освітою – в 1 докторській роботі; інтеграція вітчизняної моделі освіти до освітніх моделей розвинутих країн – в 1 кандидатській праці; розвиток управлінських умінь керівників закладів освіти – у 3 кандидатських дисертаціях.

Але для нашого дослідження важливо звернути увагу на те, що із проаналізованих 43-х кандидатських дисертацій із теорії та методики управління освітою 18 (38%) присвячено теоретичним проблемам (педагогічні основи, теоретико-методологічні основи, організаційно-методичні, теоретичні і методичні засади, організаційно-педагогічні засади, науково-організаційні засади), 22 (55%) теми сформульовано як практичні проблеми (управління якістю, управління процесом, педагогічне управління, моделювання), 3 роботи присвячено історичним проблемам.

Із проаналізованої 41-єї тематики докторських дисертацій із теорії та методики управління освітою 25 (65%) присвячено теоретичним проблемам (педагогічні основи, наукові засади, теоретико-методологічні основи, організаційно-методичні, теоретичні і методичні засади, інформаційне забезпечення, акмеологічні засади, теорія і практика), 12 тем сформульовано як практичні проблеми (управління якістю, управління процесом, управління мотивацією, педагогічне управління, моделювання, система управління, система моніторингу), 3 роботи – історичним проблемам; 1 – з державного управління. Щодо останньої теми, то вона відображає специфіку досліджень «теоретико-методологічні та методичні засади державної політики в галузі управ-

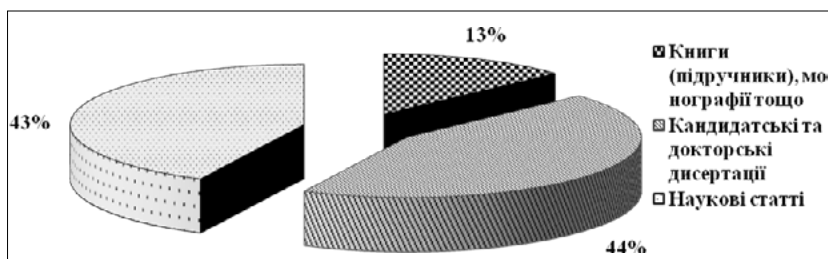

Рис. 1. Відсоткове співвідношення кількості наукової продукції за кожним видом досліджуваних джерел

ління освітою», що зазначено в паспорті спеціальності 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою». На нашу думку, є необхідність перегляду напрямів дослідження зі спеціальності «Теорія та методика управління освітою» з урахуванням форми спеціальності та класифікаційних ознак.

У зв'язку з тим, що спеціальність за шифром 13.00.06 до 2005 р. мала назву «Теорія, методика й організація культурно-просвітньої діяльності». Галузь науки, що вивчає закономірності становлення, функціонування та поширення культурних цінностей. Тому, щоб без уваги не залишити період до 2006 р., було проаналізовано дисертаційні роботи за спеціальностями: «Загальна педагогіка та історія педагогіки» (13.00.01), 32%; «Теорії та методики професійної освіти» (13.00.04), 20%, у межах яких проводилися дослідження із проблеми управління закладами освіти.

Отже, на початку XXI ст. було захищено 212 дисертацій зі спеціальностей 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки», 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». У дисертаціях розглянуто питання підвищення кваліфікації та професійний розвиток педагогів освітніх закладів, управління якістю та діагностика ефективності освітнього процесу у ЗВО, організаційно-педагогічні засади управління та моніторингу виховної системи вищого навчального закладу.

Але головними проблемними питаннями щодо закладів вищої освіти у проаналізованих дослідженнях є вивчення закордонного досвіду у сфері вищої освіти, організації розвитку вищої освіти й управління якістю ЗВО.

За результатами аналізу тематики та змісту праць початку XXI ст. (див. табл. 1) спостерігається тенденція зростання рівня розробленості понятійно-термінологічного апарату, обґрунтування правил, умов, концепцій, функцій, законів і закономірностей, принципів та підходів. А це, своєю чергою, свідчить про певний рівень розвитку наукової проблеми.

Отже, у своїх роботах учені здійснили глибокий аналіз системи управління закладами вищої освіти в його методологічному, понятійному, змістовному висвітленні.

Важливою формою презентації результатів педагогічних досліджень є матеріали наукових конференцій [1, с. 45]. За останні роки (2001–2016 рр.) було проведено декілька міжнародних наукових і науково-практичних конференцій, присвячених різним проблемам управління закладами вищої освіти. У проаналізованих матеріалах науково-практичних конференцій висвітлено як теоретичні, так і практичні аспекти управлінської діяльності закладів вищої освіти. Понад 48% від усіх розглянутих статей спрямовано на дослідження та вирішення актуальних проблем управління закладами освіти, вищою освітою. Кількість публікацій, у яких висвітлено питання розвитку теорії управління ЗВО, становить 35%. Отже, більшість статей спрямовані на вирішення саме локальних управлінських завдань, але такі дослідження майже не впливають на розвиток цієї наукової галузі як цілісної наукової теорії, як і локальні дослідження [2, с. 11–12].

Таблиця 1

Аналіз робіт із вищої освіти та теорії управління закладами вищої освіти початку XXI ст.

№ з/п	Автори	Цілі	Обґрунтування законів, закономірностей	Визначення принципів	Обґрунтування підходів	Визначення методів	Виділення функцій
1.	В. Аніщенко	+	–	+	+	–	–
2.	Т. Борова	–	+	+	+	+	+
3.	В. Вербицький	+	–	+	+	+	+
4.	Р. Вернидуб	–	–	+	+	–	+
5.	В. Гаврилюк	+	–	–	+	–	+
6.	О. Галус	–	–	+	+	+	+
7.	Н. Дворнікова	–	–	+	+	+	+
8.	О. Жовтопляс	–	–	–	+	–	+
9.	М. Загірняк	–	–	–	+	–	–
10.	О. Кириченко	–	–	+	+	–	+
11.	Я. Малихіна	+	+	+	+	+	+
12.	С. Ніколаєнко	+	+	+	+	+	+
13.	Л. Петриченко	+	+	+	+	+	+
14.	О. Пономаренко	+	+	+	+	+	+
15.	А. Прокопенко	+	+	+	+	+	+
16.	А. Харківська	+	+	+	+	+	+
17.	Є. Хриков	+	+	+	+	+	+
18.	Н. Шарата	–	+	+	+	–	+

* – в одній роботі могли розглядатися кілька питань.

Проте ми гадаємо, що проведення науково-практичних конференцій приводить до певного підвищення розробленості проблем методології дослідженості теорії управління ЗВО, реалізації методологічних підходів, як наслідок, збільшення наукових праць із теоретико-методологічних засад управління, з висвітлення методологічних проблем дослідження теорії управління ЗВО. Звідси зростає кількість не лише індивідуальних наукових праць із теорії управління ЗВО, а й колективних досліджень. Склад учених здебільшого становлять науково-педагогічні працівники та керівники ЗВО.

У свою чергу, аналіз тематик і змісту робіт початку ХХІ ст. дає можливість визначити коло найбільш уживаних понять цього періоду: «адаптивне управління», «корпоративна культура», «культура управління», «інформаційна культура», «інформаційне забезпечення управління освітою», «інноваційний процес», «освітній маркетинг», «освітній коучинг», «педагогічний моніторинг», «професійна етика», «управління якістю», «управлінська інформація», «фандрейзинг», «фандрейзингова діяльність в освіті» тощо. А також дає підстави зробити висновок про стрімкий розвиток понятійного апарату управління цього етапу.

Спираючись на результати аналізу предмета дослідження й обґрунтовані Є. Хриковим чинники розвитку педагогічної науки [3], окреслимо внутрішні й зовнішні чинники, які зумовлюють і безпосередньо впливають на розвиток теорії управління ЗВО.

Внутрішні чинники: рівень накопичених управлінських знань; якісний склад науковців (носіїв, генераторів) із проблем управління ЗВО; відповідність педагогічної думки внутрішній логіці розвитку теорії управління ЗВО; наявність методологічних засад дослідження теорії управління ЗВО; поява нових управлінських завдань і видів управлінської діяльності; парадигмальна організація науки; рівень накопичення знань у сфері управління освітою; стосунки в науковому співтоваристві; наявність цілісної наукової теорії, яка б включала тлумачення сутності, змісту, завдань, головних понять, закономірностей, принципів, методів управління навчальними закладами; поява наукової спеціальності, підрозділів, спеціалізованих учених рад; затвердження процедур визначення, затвердження, фінансування тем індивідуальних і колективних наукових досліджень, проведення наукових конференцій; поява наукових часописів.

Зовнішні чинники: умови діяльності науковців; орієнтація освітньої діяльності України на європейський освітній простір; вплив західної теорії менеджменту; вплив наукових і управлінських традицій на розвиток теорії управління; поява нових типів закладів освіти; державні та міжнародні

освітні програми; необхідність реформування системи освіти й управління; наявність грантів на проведення педагогічних досліджень; рівень розвитку суміжних наук; особливості економічного та політичного розвитку країни; відповідність наукової думки прогресивним тенденціям розвитку теорії управління ЗВО; нормативно-правова база управління освітою, зокрема вищою освітою; рівень та швидкість поширення наукових уявлень теорії управління ЗВО.

Підкреслимо, що перелік зазначених чинників розвитку теорії управління ЗВО не є вичерпаним, до нього можуть вноситися зміни (доповнюватися або вилучатися окремі положення).

Висновки. Масив джерельної бази 2001–2016 рр. із проблеми дослідження був детально досліджений за допомогою комплексу традиційних методів: аналіз, синтез, систематизація й узагальнення. На першому етапі здійснено наукометричний аналіз семантичного спектра назв наукових праць із проблеми; на другому – проаналізовано спрямованість цих досліджень.

Найбільша наукова активність із розробки проблем теорії управління закладами вищої освіти початку ХХІ ст. притаманна О. Адаменко, О. Андрух, В. Аніщенко, П. Анісімову, О. Бажановській, М. Баран, Ю. Беляєву, Л. Білому, Т. Боголіб, Р. Вернидубу, В. Вікторову, Л. Віткіну, В. Гаврилюк, І. Головнєвої, Н. Дворніковій, Б. Дьяченко, Т. Сорочан, Т. Жидких, О. Задорожній, О. Кириченко, Я. Малихін, О. Пономаренко, А. Прокопенко, Є. Хрикову й ін.

Спектр дослідження здебільшого складається з висвітлення питань застосування стандартів ISO у закладах вищої освіти, реалізації стратегічних напрямів розвитку освіти, визначення методів і моделей управління процесами функціонування та розвитку ЗВО, подолання наявних проблем в управлінні освітніми закладами з урахуванням світового досвіду, упровадження маркетингу, стратегічного управління тощо.

Те, що проведений аналіз здійснено в межах теми наукової роботи «Розвиток теорії управління вищими навчальними закладами в Україні (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.)», дає підстави стверджувати, що, на відміну від попереднього періоду, на початку ХХІ ст. спостерігається: розширення дослідницької тематики, формування наукової інфраструктури, активізація наукових досліджень спрямованих на обґрунтування теоретико-методологічних засад управління, які відображають демократизацію управління освітніми закладами.

Перспективними напрямками подальших досліджень є виявлення головних передумов формування цілісної, загальної теорії управління всіма типами освітніх установ в Україні, особливостей її розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адаменко О. Українська педагогічна наука у другій половині ХХ століття : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2005. 704 с.
2. Хриков Є., Адаменко О., Курило В. Методологічні засади педагогічного дослідження. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 248 с.
3. Хриков Є. Методологічна функція законів та закономірностей розвитку педагогічної науки в історико-педагогічних дослідженнях. *Педагогічні науки*. Херсон, 2005. Вип. ХХХХ. С. 37–42.